Onomastica Slavogermanica
XXX
Wrocław 2011

Bogdan Walczak
Poznań

Władysław Nehring jako filolog i historyk języka polskiego

Słowa klucze: historia slawistyki, historia języka polskiego, filologia staropolska, edytorstwo naukowe

Ażeby sobie uzmysłowić rolę i znaczenie dorobku naukowego Władysława Nehringa, należy choć w paru zdaniach przypomnieć współczesną mu sytuację w zakresie slawistyki akademickiej. Choć zainteresowanie przeszłością słowiańską datuje się od czasów Johanna Gottfrieda Herdera i romantycznego zwrotu ku „starożytnościom słowiańskim", pierwsza myśl o utworzeniu uniwersyteckich katedr slawistycznych zrodziła się w latach trzydziestych XIX wieku w Rosji. W 1835 roku dekretem rządu rosyjskiego zostały powołane od życia katedry slawistyczne na uniwersytetach w Moskwie, Petersburgu, Charkowie i Kazaniu. Decyzja była jednak przedwczesna, gdyż brakowało kompetentnych kandydatów do ich obsadzenia. W tej sytuacji władze (Ministerstwo Oświaty Narodowej) zdecydowały się na racjonalne rozwiązanie: młodych adeptów filologii wysłano za granicę do krajów słowiańskich w celu poznania języków i dialektów słowiańskich według specjalnie opracowanej instrukcji dotyczącej studiów i zbierania materiałów (w bibliotekach, muzeach, archiwach, na uniwersytetach itd.). Po odbyciu takich naukowych podróży objęli oni w latach 1842–1843 nominalnie istniejące już katedry (Osyp Bodianski w Moskwie, Piotr Prejs w Petersburgu, Izmaił Srezniewski w Charkowie i Wiktor Grigorowicz w Kazaniu), które *eo ipso* rozpoczęły podówczas realną działalność[1].

[1] Zob. na ten temat S. Sochacka, *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Opole 1980; W. Witkowski, *Kontakty dziewiętnastowiecznych slawistów rosyjskich z nauką niemiecką*, [w:] *Slawistyka niemiecka a kraje słowiańskie — Die deutsche Slavistik und die slavischen Länder*, red. J. Rusek *et al.*, Warszawa 1998, s. 125–128; T. Lewaszkiewicz, *Podróż naukowa Andrzeja Kucharskiego po Słowiańszczyźnie odbyta w latach 1825–1830*, [w:] *Lo svviluppo*

© for this edition by CNS

W tej sytuacji za pierwszą akademicką katedrę slawistyczną w Europie należy uznać utworzoną w 1840 roku katedrę literatury słowiańskiej w Collège de France. Jak wiadomo, w grudniu tegoż roku objął ją Adam Mickiewicz. Na temat jego wykładów paryskich istnieje już obszerna literatura naukowa. Konkluzję moich wcześniejszych prac o poecie jako profesorze slawistyki można by streścić następująco: Mickiewiczowskie uwagi i opinie z zakresu językoznawstwa slawistycznego nie odznaczają się ani szczególną odkrywczością, ani oryginalnością czy nowatorstwem na tle epoki, a w niektórych kwestiach — slawistyczne kompetencje autora *Pana Tadeusza* cechuje wyraźnie nierówny poziom — profesor Collège de France hołduje teoriom, poglądom i opiniom co najmniej przestarzałym, czasem zgoła fantastycznym (w duchu tak zwanego językoznawstwa natchnionego[2]). Zwykle tłumaczą się one jednak wówczas swoją funkcją służebną w stosunku do swoistej wizji dziejów autora *Pierwszych wieków historii polskiej* i jego oryginalnej historiozofii. Choć Mickiewicz jako profesor Collège de France (a wcześniej uniwersytetu w Lozannie) pewnie uważał się za uczonego, nam jednak wolno (co zresztą jest dla niego zdecydowanie korzystne) i w tej roli widzieć w nim poetę[3].

Poprzedzona lektoratami języka polskiego, wrocławska katedra slawistyczna, druga w Europie, a pierwsza na historycznych ziemiach polskich, została powołana reskryptem królewskim w roku 1841. Po rezygnacji Pavla Šafárika z jej objęcia do Wrocławia został zaproszony František Čelakovský, który w 1842 roku rozpoczął wykłady. Warto w tym kontekście przypomnieć, że na Uniwersytecie Karola w Pradze katedra slawistyczna została utworzona dopiero w roku 1845, a w Wiedniu (objął ją Franje Miklosič) w 1849. Wróćmy do katedry wrocławskiej. Jak doskonale slawistom wiadomo, Čelakovský (który obok historii literatury wykładał też językoznawstwo — gramatykę porównawczą słowiańską i gramatykę najważniejszych języków słowiańskich) w 1849 roku przeniósł się na uniwersytet praski i katedra wrocławska pozostawała nieobsadzona aż do roku 1860, gdy objął ją Wojciech Cybulski, wcześniej profesor slawistyki w Berlinie — uczony w duchu romantycznym, bardzo popularny wśród studentów, zasłużony jako badacz literatury polskiej, zwłaszcza romantycznej, w wykładach uwzględniający niemal wyłącznie problematykę literaturoznawczą. Zmarł nagle i przedwcześnie w roku 1867[4].

---

della slavistica negli imperi europei — Razvitie slavânovedeniâ v evropejskih imperiâh, red. S. Aloe, Milano 2008, s. 39–48.

[2] O językoznawstwie natchnionym zob. H. Kurkowska, *Językoznawstwo natchnione*, „Poradnik Językowy" 1950, s. 8–11.

[3] Zob. B. Walczak, *Adama Mickiewicza „Pomysły etymologiczne"*, [w:] *Studia nad językiem Adama Mickiewicza*, red. M. Białoskórska, L. Mariak, Szczecin 1998, s. 113–126; *idem*, *Adam Mickevič za slavjanskite ezici*, „Plovdivski Universitet Paisij Chilendarski, Naučni Trudove" 36, 1998, s. 587–597; *idem*, *Adam Mickiewicz o językach słowiańskich*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 5, cz. 2, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań 1999, s. 105–115; *idem*, *Mickiewicz — paleoslawista*, „Prace Filologiczne" 44, 1999, s. 535–544; B. Walczak, A.K. Piotrowska, *Mickiewicz — slawista*, [w:] *Adam Mickiewicz a Slované*, red. M. Balowski, Ostrava 2008, s. 11–35.

[4] Zob. B.W. Januszewski, *Wojciech Cybulski*, Wrocław 1974.

© for this edition by CNS

Takie były tradycje wrocławskiej katedry, gdy w 1868 roku objął ją Władysław Nehring. Wykładał niemal czterdzieści lat, do roku 1907. W tym czasie katedra wysunęła się na czoło ośrodków slawistycznych na historycznych ziemiach polskich. Na pewno nie dorównywała jej katedra lwowska (od 1888 roku kierowana przez Antoniego Kalinę), przynajmniej pod pewnymi względami ustępowała jej też katedra krakowska (od roku 1877 zajmowana przez Lucjana Malinowskiego). Znaczeniem i zasługami dla nauki polskiej w pełni porównywalny z Nehringiem był dopiero o ponad ćwierć wieku od niego młodszy Aleksander Brückner, od 1881 roku profesor slawistyki w Berlinie.

Swego czasu (w 1929 roku) Jakób Handel wyraził następujący pogląd: „Nehring był całą duszą historykiem literatury, dla językoznawstwa, a zwłaszcza dla dziejów języka polskiego zrobił to, że uprzystępnił teksty staropolskie w sposób wierny”[5]. Z sądem tym niepodobna się zgodzić. Owszem, wydania średniowiecznych zabytków językowych stanowią bardzo ważny, pewnie najważniejszy wycinek filologicznego i historycznojęzykowego dorobku naukowego Nehringa, jednak bynajmniej go nie wyczerpują. Jeszcze przed edycją *Psałterza floriańskiego* ukazała się Nehringowa monografia tego zabytku *Iter Florianense. O Psałterzu floriańskim łacińsko-polsko-niemieckim, a w szczególności o polskim jego dziale*[6]. Na tle wcześniejszych prac o *Psałterzu…* (Jerzego Samuela Bandtkiego i Stanisława Dunina-Borkowskiego) monografia Nehringa, wytrawnego filologa i dobrze przygotowanego językoznawcy (dalsze partie niniejszego studium przyniosą uzasadnienie tej oceny), stanowi bardzo wyraźny postęp. Powszechnie przyjęła się jego teza (aktualna do dziś) o tym, że *Psałterz floriański* jest odpisem (późniejszą wersją, redakcją) jakiegoś dawniejszego polskiego przekładu tej najpopularniejszej w średniowieczu księgi biblijnej (dziś mówi się najczęściej o tak zwanym *Psałterzu Kingi*, hipotetycznym, ale wysoce prawdopodobnym, gdyż dobrze uzasadnionym znaną wzmianką w żywocie świętej — o tym, że miała zwyczaj odmawiania po każdej mszy kilku psalmów *in vulgari*, czyli w języku narodowym[7]), którego innym odpisem (wersją, redakcją) jest też *Psałterz puławski*. Wykazał Nehring zależność polskiego przekładu *Psałterza…* od wzorów czeskich. Skorygował (przedstawiając długi wykaz pomyłek i proponowanych poprawek) odczytanie Dunina-Borkowskiego w jego wiedeńskim wydaniu *Psałterza floriańskiego* z 1834 roku[8]. Wreszcie dołączył słowniczek wyrazów staropolskich, który wraz ze słowniczkiem do *Biblii królowej Zofii* jego ucznia Adama Babiaczyka[9]

[5] J. Handel, *Dzieje językoznawstwa polskiego*, Lwów 1929, s. 251.

[6] W. Nehring, *Iter Florianense. O Psałterzu floriańskim łacińsko-polsko-niemieckim, a w szczególności o polskim jego dziale*, Poznań 1871.

[7] Warto dodać, że później, w 1884 roku, wpadł na to i Nehring, zob. W. Nehring, *Nachricht von einem polnische Psalter im XIII Jahrhundert*, „Archiv für Slavische Philologie” 7, 1884, s. 645.

[8] Zob. S. Dunin-Borkowski, *Psałterz królowej Małgorzaty, pierwszej małżonki Ludwika I króla polskiego i węgierskiego* […], *najstarszy dotąd znany pomnik piśmiennictwa polskiego* […], Wiedeń 1834.

[9] Zob A. Babiaczyk, *Lexicon zur altpolnischen Bibel 1455*, Breslau 1906.

© for this edition by CNS

stanowił przez dziesięciolecia substytut nieistniejącego *Słownika staropolskiego* (którego pierwszy zeszyt, przypomnijmy, ukazał się dopiero w roku 1953).

Wobec tego, że wspomniane wydanie Dunina-Borkowskiego, notabene już wcześniej bardzo surowo ocenione przez samego Jerneja Kopitara jako urągające wymogom filologicznej edycji[10], nie spełniło swojej funkcji, zdecydował się Nehring na nowe wydanie. W ten sposób powstało dzieło *Psalterii Florianensis partem polonicam ad fidem codicis recesuit, apparatu critico, indice locupletissimo instruxit Ladislaus Nehring* (Posnaniae 1883), bardzo wysoko ocenione w recenzjach, między innymi przez Vatroslava Jagicia[11]. Stwierdzić należy, że tak ze względu na transliterację tekstu, jak i ze względu na wstęp (pomieścił tam wydawca między innymi trafne, do dziś aktualne uwagi o wzajemnym stosunku tekstu łacińskiego, polskiego i niemieckiego w *Psałterzu…* oraz o znaczeniu tak zwanej *Karty medyckiej* [inaczej *Karty Świdzińskiego*] dla badań nad jego genezą) zasadna jest opinia Lucjana Bernackiego sformułowana we wstępie do ostatniej edycji *Psałterza…*: „Wydanie Nehringa oraz jego studia o *Psałterzu* […] stanowić będzie, obok badań Aleksandra Brücknera, jeszcze długi czas źródło, którego nie może pominąć żaden badacz *Psałterza floriańskiego*”[12].

Drugie wielkie dzieło edytorskie Nehringa to jego edycja *Kazań gnieźnieńskich*[13]. Pomijając bliższą charakterystykę tego wydania, stwierdźmy tylko, że i ono zyskało wysoką ocenę Aleksandra Brücknera[14], a ostatni edytor zabytku, Stefan Vrtel-Wierczyński, dowodził, że: „Jest to wydanie naukowe, dokonane przez znakomitego filologa, świetnego znawcę literatury staropolskiej, zaopatrzone w obszerny wstęp, omawiający zawartość treściową zabytku, jego właściwości ortograficzne i językowe”[15].

Oprócz tych wielkich przedsięwzięć edytorskich Nehring wydał bądź krytycznie omówił wiele drobniejszych tekstów. Należą do tego nurtu badawczego uwagi — na podstawie opublikowanych wielkopolskich rot sądowych — o unikatowym przysłówku *zajęcki* ‘po zajęczemu’ (z kościańskich rot ziemskich)[16], o archaicznej (nieznanej językowi staro-cerkiewno-słowiańskiemu) formie *kry* ‘krew’ (z poznańskich rot grodzkich)[17], edycja 47 najstarszych rot poznańskich

[10] W „Jahrbüchner der Literatur” 67, 1834, s. 154–165.

[11] W „Archiv für Slavische Philologie” 7, 1884, s. 153–154.

[12] L. Bernacki, *Wstęp*, [w:] *Psałterz floriański łacińsko-polsko-niemiecki. Rękopis Biblioteki Narodowej w Warszawie*, red. L. Bernacki, Lwów 1939, s. VI.

[13] *Kazania gnieźnieńskie. Tekst i glosy z rękopisu wydał, uwagami i słownikiem opatrzył Władysław Nehring*„Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Filologiczny” 25, 1897, s. 1–114.

[14] W „Kwartalniku Historycznym” 11, 1897, s. 816–820.

[15] S. Vrtel-Wierczyński, *Wstęp*, [w:] *Kazania gnieźnieńskie. Podobizna, transliteracja, transkrypcja*, red. S. Vrtel-Wierczyński, Poznań 1953, s. VII.

[16] W. Nehring, *Ein Beispiel einer seltenen Adverbialbildung im Polnischen*, „Archiv für Slavische Philologie” 3, 1879, s. 525–526.

[17] W. Nehring, *Das Wort* kry, krew *im Altpolnischer*, „Archiv für Slavische Philologie” 3, 1879, s. 479–484.

© for this edition by CNS

(z lat 1386–1399) oraz odnalezionych przez Władysława Wisłockiego tekstów najstarszych polskich modlitw średniowiecznych (*Ojcze nasz*, *Zdrowaś*, *Wierzę* i *Spowiedź powszechna*)[18] itd. Późniejszych wieków dotyczą uwagi o przekładzie łacińskiej gramatyki Donata z 1583 roku z polską terminologią gramatyczną (niewolniczo tłumaczoną z oryginału łacińskiego)[19], o ułamku nieznanej szesnastowiecznej książeczki do nabożeństwa[20] oraz edycja szesnastowiecznego dokumentu śląskiego (dotyczącego transakcji kupna-sprzedaży) z gwarowymi cechami dolnośląskimi z okolic Kluczborka czy siedemnastowiecznej gwarowej śląskiej pieśni weselnej[21]. Uwieńczeniem filologiczno-edytorskiego nurtu w badaniach Nehringa była pierwsza polska synteza (równocześnie historycznoliteracka i filologiczno-językoznawcza) najstarszego (średniowiecznego) piśmiennictwa polskiego — *Altpolnische Sprachdenkmäler. Systematische Übersicht. Würdigung und Texte. Ein Beitrag zur slavischen Philologie* (Berlin 1886) wraz z późniejszym dopełnieniem *Beiträge zum Studium Altpolnischer Sprachdenkmäler*[22]. O znaczeniu, randze i przydatności tego rodzaju dzieła nie trzeba chyba nikogo przekonywać. Po latach zastąpiła je (choć nie we wszystkich szczegółach) podobna w charakterze synteza Jana Łosia — *Przegląd językowych zabytków staropolskich do roku 1543*[23]. O edycji wrocławskiego tekstu *Skargi umierającego* i o ewolucji Nehringowych korektur lekcji *Bogurodzicy* będzie zapewne mowa w referacie dr Beaty Kaczmarczyk Bogurodzica *i* Skarga umierającego *w badaniach wrocławskich uczonych Władysława Nehringa i Jerzego Woronczaka*. Tutaj trzeba tylko przypomnieć, że w odniesieniu do *Bogurodzicy* Nehring pierwszy zakwestionował, a właściwie obalił (wraz ze swoim uczniem, Mikołajem Bobowskim) pogląd o autorstwie św. Wojciecha, a także wykazał niehomogeniczność tekstu pieśni (wyróżniając właściwą *Bogurodzicę*, pieśń wielkanocną i pieśń pasyjną)[24].

Rezygnując, choć z żalem (ze względu na rygory objętościowe niniejszego studium), z omówienia drobniejszych prac Nehringa (jak rozprawa o Polanach

[18] W. Nehring, *Altpolnische Eidesformeln aus dem XIV Jahrhundert*, „Archiv für Slavische Philologie" 4, 1880, s. 177–191; *idem*, *Das altäste bis jetzt bekannte datierte polnische Sprachdenkmäler*, „Archiv für Slavische Philologie" 4, 1880, s. 140–157.

[19] W. Nehring, *Eine unbekannte Ausgabe des Donatus mit polnischer Übersetzung*, „Archiv für Slavische Philologie" 5, 1881, s. 466–473.

[20] W. Nehring, *Osiem kartek z nieznanej starej książeczki do nabożeństwa*, „Prace Filologiczne" 2, 1888, s. 466–469.

[21] W. Nehring, *Ein schlesisch-polnische Urkunde vom Jahre 1587*, „Archiv für Slavische Philologie" 5, 1881, s. 465–467; *idem*, *Ein schlesisch-polnische Hochzeitsgedicht aus dem XVII Jahrhunderts*, „Archiv für Slavische Philologie" 3, 1879, s. 647–651.

[22] W. Nehring, *Beiträge zum Studium Altpolnischer Sprachdenkmäler*, „Archiv für Slavische Philologie" 17, 1893, s. 529–545.

[23] J. Łoś, *Przegląd językowych zabytków staropolskich do roku 1543*, Kraków 1915 (wyd. 2 poprawione *Początki piśmiennictwa polskiego*, Lwów 1922).

[24] Zob. W. Nehring, *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. I. Einleitung und das polnische Marienlied*, „Archiv für Slavische Philologie" 1, 1876, s. 60–81; M. Bobowski, *Die polnische Dichtung des XV Jahrhunderts: I. Mariengedichte*, Breslau 1883.

© for this edition by CNS

i Lachach[25] i inne, bardzo nieraz interesujące studia etymologiczno-onomastyczne), chciałbym tu jeszcze zwrócić uwagę na dwie, w moim przekonaniu bardzo ważne, pozycje jego dorobku naukowego.

Pierwsza to czteroczęściowa rozprawa *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische*[26], której poszczególne części traktują o wpływie czeskim na *Bogurodzicę*, *Psałterz floriański*, *Psałterz puławski* i *Biblię królowej Zofii*. W świetle tej obszernej (łącznie 124 strony) rozprawy jawi nam się Nehring jako pierwszy kompetentny i systematyczny badacz wpływów czeskich na język polski, które, jak powszechnie wiadomo, stanowią bardzo ważny element rozwoju polszczyzny w średniowieczu i po średniowieczu.

Trafne są i do dziś zachowują aktualność jego stwierdzenia co do intensywności wpływów czeskich w poszczególnych zabytkach średniowiecznej polszczyzny. Bezwzględnie wypada się zgodzić z sądem o tym, że najsilniej zaznaczyły się one w *Biblii królowej Zofii*, której tłumacze przekładali z czeskiego lub przynajmniej przy wydatnej pomocy czeskiego tekstu Biblii (ostatni pogląd znajduje pełne potwierdzenie w wynikach najnowszych badań Ewy Deptuchowej[27]). Oczywiście są w tym zakresie kwestie do dziś sporne, jak na przykład interpretacja form niezdyspatalizowanych (*sławiena*, *zwolena* w *Bogurodzicy* itp.); moim zdaniem rację miał Nehring, przypisując je wpływom czeskim, a nie jego oponenci: Adam Antoni Kryński, Aleksander Brückner czy Hieronim Łopaciński.

Najważniejsze jest jednak to, że w zasadniczych rysach do dziś aktualny jest nakreślony przez Nehringa ogólny, całościowy obraz dziejów i skutków wpływów czeskich na język polski. Wrocławski uczony wyróżnił w nich dwa okresy. Pierwszy, zainicjonowany chrztem Polski, obejmuje, ogólnie rzecz biorąc, epokę przedpiśmienną i zaowocował przede wszystkim pożyczkami z zakresu terminologii chrześcijańskiej, takimi jak *bi(e)rzmowanie*, *biskup*, *chrzest*, *jałmużna*, *kapła* ‘kaplica’ i *kapłan*, *kościół*, *krzyż*, *ksiądz* ‘duchowny’ (zapożyczenie semantyczne, gdyż *ksiądz* w pierwotnym znaczeniu ‘władca’ jest pożyczką późnoprasłowiańską), *mnich*, *msza*, *ołtarz*, *opat*, *papież*, *pop* (do XVI wieku ‘ksiądz, duchowny’), *post*, *proboszcz*, *przeor* itd. (trzeba tu podkreślić, że ustalenia etymologiczne Nehringa okazały się bezbłędne w świetle późniejszej doskonałej książki Edwarda Klicha o polskiej terminologii chrześcijańskiej[28]). Drugi okres wpływów

[25] Zob. W. Nehring, *Über die Namen für Polen und Lechen*, „Archiv für Slavische Philologie” 3, 1879, s. 467–468.

[26] W. Nehring, *Über den Einfluss...*, s. 60–81; *idem*, *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. II. Der St. Florianer Psalter*, „Archiv für Slavische Philologie” 2, 1877, s. 409–436; *idem*, *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. III. Der Psalter von Puławy (Psałterz puławski)*, „Archiv für Slavische Philologie” 5, 1881, s. 216–267; *idem*, *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. IV. Die Sophienbibel*, „Archiv für Slavische Philologie” 4, 1882, s. 159–184.

[27] Zob. E. Deptuchowa, *Odpowiedniki czeskiego aorystu w* Biblii królowej Zofii (Genesis — Josue), Kraków 2008.

[28] Zob. E. Klich, *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927.

© for this edition by CNS

czeskich przypada na wieki XIV–XVI i charakteryzuje się tym, że czeszczyzna oddziaływała, na skutek bliskich i intensywnych związków literackich i kulturalnych czesko-polskich, na język piśmiennictwa, nie pozostawiając znaczniejszego śladu w odmianie potocznej (większość bohemizmów tego okresu okazała się efemerydami, do dziś przetrwało nie więcej niż kilkadziesiąt wyrazów)[29].

Druga praca Nehringa, na którą chciałbym zwrócić uwagę, to *Rozkwit języka polskiego w wieku XVI*[30]. Wrocławski uczony zainicjował nią dyskusję na temat roli jednostki (w tym wypadku wybitnego pisarza) w dziejach języka. Wyraził pogląd, że Bielski, Kochanowski i Skarga w największym stopniu zasługują na miano „twórców języka piśmiennego epoki złotej". Konkluzja pracy brzmi, jak następuje:

> Można powiedzieć, że poeci epoki złotej nadali językowi polskiemu ujmującą nadobność ducha i formy, że historycy wykształtowali jego swobodę i napiętnowali go jakoby duchem mądrości, tłumacze Pisma św. nadali mu uroczyste namaszczenie i cechę bezpośredniej malowniczności, a szermierze religijni wyrobili jego siłę, tj. charakter gwałtowny, ton cierpki, dosadny, jakiego nie szczędzono w dysputach religijnych, ale owszem używano z upodobaniem[31].

Rola i znaczenie Nehringa w dziejach językoznawstwa polskiego najlepiej się uwidacznia przez porównanie z Aleksandrem Brücknerem. Oczywiście, jak już wspomnieliśmy na wstępie, Nehring (1830–1909) był starszy od Brücknera (1856–1939) — urodził się 26, a zmarł aż 30 lat wcześniej. Byli bardzo różni jako ludzie i nauczyciele: Brückner w powszechnej opinii współczesnych niesympatyczny, despotyczny, kłótliwy, złośliwy, drażliwy, generalnie ludziom nieżyczliwy (choć o Nehringu wypowiadał się zawsze jak najlepiej, a stosunkowo rzadkie uwagi krytyczne miały zawsze merytoryczne podstawy), nie wychował żadnego ucznia. Nehring — wprost przeciwnie: powszechnie lubiany i podziwiany, wszystkim życzliwy, ułatwiający młodym karierę naukową i akademicką, dochował się wielu — i to wybitnych — uczniów, by wspomnieć tylko najlepiej znanych, takich jak Mikołaj Bobowski, Leon Biskupski (autor słownika kaszubskiego), Antoni Danysz (znany historyk oświaty i wychowania oraz badacz regionalizmów językowych), Bolesław Erzepki (wybitny filolog, badacz i edytor średniowiecznych zabytków językowych), slawista i polonista Jan Leciejewski, sanskrytolog Leon Mańkowski, wersolog Michał Rowiński, wybitny historyk literatury polskiej Ignacy Chrzanowski itd.

Przy takich różnicach były i podobieństwa. Obaj działali na niemieckich uniwersytetach, w niemieckim środowisku naukowym, obaj byli wielkimi poli-

[29] Zob. na ten temat B. Walczak, M. Witaszek-Samborska, *Dwa przyczynki do dziejów polsko-słowiańskich związków językowych. 1. Ewolucja stylistyczna zapożyczeń czeskich w języku polskim. 2. Dedykacja Andrzeja Skulskiego z 1630 roku jako przykład siedemnastowiecznego tekstu rusko-polskiego*, [w:] *Słowiańskie kontakty. Język i literatura*, red. B. Tichoniuk, Zielona Góra 1996, s. 63–72.

[30] W. Nehring, *Rozkwit języka polskiego w wieku XVI. Zapomniany rozdział z historii literatury polskiej wieku XVI*, [w:] *III Zjazd Historyków Polskich w Krakowie w r. 1900*, Kraków 1901, s. 1–20.

[31] *Ibidem*, s. 20.

© for this edition by CNS

historami. Niewątpliwie Brückner ogarniał swoimi badaniami szerszy obszar nauki i pozostawił po sobie znacznie rozleglejszy i objętościowo większy dorobek naukowy, w tym zwłaszcza więcej wielkich syntez (wobec jedynej *Altpolnische Sprachdenkmäler* Nehringa) — *Dzieje literatury polskiej w zarysie* (t. 1–2, 1903), *Dzieje języka polskiego* (1906), *Słownik etymologiczny języka polskiego* (1927), *Dzieje kultury polskiej* (t. 1–4, 1930–1946) i *Encyklopedię staropolską* (t. 1–2, 1937–1938). Jednak w interesującym nas tutaj zakresie językoznawstwa Nehring stoi o niebo wyżej od Brücknera.

Liczne Brücknerowskie prace o języku (z takimi syntetycznymi dziełami jak *Dzieje języka polskiego* czy słownik etymologiczny) przesłaniają nam czasem oczywisty fakt, że berliński profesor slawistyki nie przeszedł solidnych studiów lingwistycznych i do końca życia językoznawstwa jako autonomicznej pod względem teoretycznym i metodologicznym dyscypliny naukowej nie opanował. Najlepiej o tym świadczą jego uwagi i wypowiedzi o przypadkowości i dowolności w rozwoju fonetycznym języka, pomieszczone już w *Dziejach języka polskiego*, a programowo wyartykułowane później w osobnych pracach[32]. Na ich podstawie Jan Rozwadowski odtworzył Brücknerowską wizję języka i mechanizmów jego funkcjonowania, zasadnie przypisując mu pogląd, że „język to stworzenie leniwe a grymaśne, co raz wraz czegoś zapomina, rzuca stare a dobre, za to po mistrzowsku łata i znowu swoje własne twory z tyłu »obkęsywa«". Przeciw takiej wizji największy obok Baudouina polski językoznawca stanowczo zaprotestował[33].

Tymczasem Nehring, zwłaszcza w swoich studia etymologicznych i onomastycznych, ale także w opisach języka zabytków, w recenzjach i innych pracach lingwistycznych, daje świadectwo temu, że czytał to wszystko, co z zakresu językoznawstwa miał w swojej bibliotece, a miał takich autorów — z najściślejszej czołówki światowej lingwistyki — jak Franz Bopp, August Friedrich Pott, Karl Brugmann, Berthold Delbrück, August Leskien, Johannes Schmidt, Georg Curtius, Heymann Steinthal, Mikołaj Kruszewski czy Jan Baudouin de Courtenay[34].

Adam Antoni Kryński pisał w 1905 roku, w rozprawie na jubileusz siedemdziesięciopięciolecia urodzin Nehringa:

> Jeżeli w rozwoju językoznawstwa naszego w ciągu XIX-go stulecia odróżniamy dwa […] okresy czasu: pierwszy […], który można nazwać okresem fantazyi, i drugi — od ukazania się prac, opartych na badaniach językowo-porównawczych, któremu przysługuje miano okresu naukowego, krytycznego, to w okresie tym udział Nehringa w rozwoju naszej nauki należy do najwybitniejszych. Owoce prac jego samodzielnych o ścisłej metodzie historycznej — pomiędzy któremi są dzieła podstawowe trwałej wartości — wzbogaciły istotnie naszą naukę, przyczyniły

[32] Zob. A. Brückner, *Filologia i lingwistyka. Szkic polemiczny*, Lwów 1908; *idem*, *Uwagi krytyczne*, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Filologiczny" 53, 1916, s. 70–77; *idem*, *Kaprysy językowe*, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Filologiczny" 55, 1917, s. 175–225.

[33] Zob. J. Rozwadowski, *O zjawiskach i rozwoju języka*, Kraków 1950.

[34] O bibliotece Nehringa zob. S. Sochacka, *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Opole 1980, s. 146–151.

© for this edition by CNS

się do jej udoskonalania i podniesienia na wyższy stopień rozwoju. Zasługi to rzetelne i niepospolite. Zapisują one imię Władysława Nehringa w dziejach językoznawstwa polskiego głoskami niezatartemi[35].

Bibliografia

Babiaczyk A., *Lexicon zur altpolnischen Bibel 1455*, Breslau 1906.

Bernacki L. *Wstęp*, [w:] *Psałterz floriański łacińsko-polsko-niemiecki. Rękopis Biblioteki Narodowej w Warszawie*, red. L. Bernacki, Lwów 1939.

Bobowski M., *Die polnische Dichtung des XV Jahrhunderts: I. Mariengedichte*, Breslau 1883.

Brückner A., *Filologia i lingwistyka. Szkic polemiczny*, Lwów 1908.

Brückner A., *Kaprysy językowe*, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Filologiczny" 55, 1917, s. 175–225.

Brückner A., *Uwagi krytyczne*, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Filologiczny" 53, 1916, s. 70–77.

Brückner A., *Władysław Nehring*, „Pamiętnik Literacki" 7, 1909, s. 701–703.

Chrzanowski J., *Władysław Nehring. Wspomnienie pośmiertne*, Warszawa 1909.

Deptuchowa E., *Odpowiedniki czeskiego aorystu w* Biblii królowej Zofii (Genesis — Josue), Kraków 2008.

Dunin-Borkowski S., *Psałterz królowej Małgorzaty, pierwszej małżonki Ludwika I króla polskiego i węgierskiego* […], *najstarszy dotąd znany pomnik piśmiennictwa polskiego* […], Wiedeń 1834.

Handel J., *Dzieje językoznawstwa polskiego*, Lwów 1929.

Jagić V., *Wladislaw Nehring*, „Archiv für Slavische Philologie" 30, 1909, s. 476–479.

Januszewski B.W., *Wojciech Cybulski*, Wrocław 1974.

Kazania gnieźnieńskie. Tekst i glosy z rękopisu wydał, uwagami i słownikiem opatrzył Władysław Nehring, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Filologiczny" 25, 1897, s. 1–114.

Klich E., *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927.

Kryński A.A., *Władysław Nehring*, „Pamiętnik Literacki" 4, 1905, s. 119–128.

Kryński A.A., *Władysław Nehring (1830–1909)*, „Prace Filologiczne" 7, 1911, s. I–IV.

Kurkowska H., *Językoznawstwo natchnione*, „Poradnik Językowy" 1950, s. 8–11.

Lewaszkiewicz T., *Podróż naukowa Andrzeja Kucharskiego po Słowiańszczyźnie odbyta w latach 1825–1830*, [w:] *Lo svviluppo della slavistica negli imperi europei — Razvitie slavânovedeniâ v evropejskih imperiâh*, red. S. Aloe, Milano 2008, s. 39–48.

Łoś J., *Przegląd językowych zabytków staropolskich do roku 1543*, Kraków 1915 (wyd. 2 poprawione *Początki piśmiennictwa polskiego*, Lwów 1922).

Nehring W., *Das altäste bis jetzt bekannte datierte polnische Sprachdenkmäler*, „Archiv für Slavische Philologie" 4, 1880, s. 140–157.

Nehring W., *Altpolnische Eidesformeln aus dem XIV Jahrhundert*, „Archiv für Slavische Philologie" 4, 1880, s. 177–191.

Nehring W., *Ein Beispiel einer seltenen Adverbialbildung im Polnischen*, „Archiv für Slavische Philologie" 3, 1879, s. 525–526.

[35] A.A. Kryński, *Władysław Nehring*, „Pamiętnik Literacki" 4, 1905, s. 127–128. Spośród nekrologów (A. Brückner, *Władysław Nehring*, „Pamiętnik Literacki" 7, 1909, s. 701–703; V. Jagić, *Wladislaw Nehring*, „Archiv für Slavische Philologie" 30, 1909, s. 476–479; A.A. Kryński, *Władysław Nehring* (1830–1909), „Prace Filologiczne" 7, 1911, s. I–IV, i inne) na czoło wysuwa się obszerne wspomnienie pośmiertne jednego z najwybitniejszych uczniów, Ignacego Chrzanowskiego (I. Chrzanowski, *Władysław Nehring. Wspomnienie pośmiertne*, Warszawa 1909).

© for this edition by CNS

Nehring W., *Beiträge zum Studium Altpolnischer Sprachdenkmäler*, „Archiv für Slavische Philologie" 17, 1893, s. 529–545.
Nehring W., *Iter Florianense. O Psałterzu floriańskim łacińsko-polsko-niemieckim, a w szczególności o polskim jego dziale*, Poznań 1871.
Nehring W., *Nachricht von einem polnische Psalter im XIII Jahrhundert*, „Archiv für Slavische Philologie" 7, 1884.
Nehring W., *Osiem kartek z nieznanej starej książeczki do nabożeństwa*, „Prace Filologiczne" 2, 1888, s. 466–469.
Nehring W., *Rozkwit języka polskiego w wieku XVI. Zapomniany rozdział z historii literatury polskiej wieku XVI*, [w:] *III Zjazd Historyków Polskich w Krakowie w r. 1900*, Kraków 1901, s. 1–20.
Nehring W., *Ein schlesisch-polnische Hochzeitsgedicht aus dem XVII Jahrhunderts*, „Archiv für Slavische Philologie" 3, 1879, s. 647–651.
Nehring W., *Ein schlesisch-polnische Urkunde vom Jahre 1587*, „Archiv für Slavische Philologie" 5, 1881, s. 465–467.
Nehring W., *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. I. Einleitung und das polnische Marienlied*, „Archiv für Slavische Philologie" 1, 1876, s. 60–81.
Nehring W., *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. II. Der St. Florianer Psalter*, „Archiv für Slavische Philologie" 2, 1877, s. 409–436.
Nehring W., *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. III. Der Psalter von Puławy (Psałterz puławski)*, „Archiv für Slavische Philologie" 5, 1881, s. 216–267.
Nehring W., *Über den Einfluss der altčechischen Literatur auf die altpolnische. IV. Die Sophienbibel*, „Archiv für Slavische Philologie" 4, 1882, s. 159–184.
Nehring W., *Über die Namen für Polen und Lechen*, „Archiv für Slavische Philologie" 3, 1879, s. 467–468.
Nehring W., *Eine unbekannte Ausgabe des Donatus mit polnischer Übersetzung*, „Archiv für Slavische Philologie" 5, 1881, s. 466–473.
Nehring W., *Das Wort* kry, krew *im Altpolnischer*, „Archiv für Slavische Philologie" 3, 1879, s. 479–484.
Rozwadowski J., *O zjawiskach i rozwoju języka*, Kraków 1950.
Sochacka S., *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Opole 1980.
Vrtel-Wierczyński S., *Wstęp*, [w:] *Kazania gnieźnieńskie. Podobizna, transliteracja, transkrypcja*, red. S. Vrtel-Wierczyński, Poznań 1953.
Walczak B., *Adam Mickevič za slavjanskite ezici*, „Plovdivski Universitet Paisij Chilendarski, Naučni Trudove" 36, 1998, s. 587–597.
Walczak B., *Adam Mickiewicz o językach słowiańskich*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 5, cz. 2, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań 1999, s. 105–115.
Walczak B., *Adama Mickiewicza „Pomysły etymologiczne"*, [w:] *Studia nad językiem Adama Mickiewicza*, red. M. Białoskórska, L. Mariak, Szczecin 1998, s. 113–126.
Walczak B., *Mickiewicz — paleoslawista*, „Prace Filologiczne" 44, 1999, s. 535–544.
Walczak B., Piotrowska A.K., *Mickiewicz — slawista*, [w:] *Adam Mickiewicz a Slované*, red. M. Balowski, Ostrava 2008, s. 11–35.
Walczak B., Witaszek-Samborska M., *Dwa przyczynki do dziejów polsko-słowiańskich związków językowych. 1. Ewolucja stylistyczna zapożyczeń czeskich w języku polskim. 2. Dedykacja Andrzeja Skulskiego z 1630 roku jako przykład siedemnastowiecznego tekstu rusko-polskiego*, [w:] *Słowiańskie kontakty. Język i literatura*, red. B. Tichoniuk, Zielona Góra 1996, s. 63–72.
Witkowski W., *Kontakty dziewiętnastowiecznych slawistów rosyjskich z nauką niemiecką*, [w:] *Slawistyka niemiecka a kraje słowiańskie — Die deutsche Slavistik und die slavischen Länder*, red. J. Rusek *et al.*, Warszawa 1998, s. 125–128.

© for this edition by CNS

Władysław Nehring als Philologe und Historiker der polnischen Sprache

Zusammenfassung

Nach einer kurzen Einführung über die Umständen in wlchen die Slavistik gegründet war und Wladyslaw Nehring den Professor Tiltel erhalten hatte, charakterisiert der Vefasser kurz die wichtigsten Leistungen von Nehring auf dem Feld altpolnischen Philologie und Geschichte der polnischen Sprache. Das Vergleich mit Aleksander Brückner zeigt ein breiteres Forschungsgebiet von Brückner und eine grössere Zahl von groβen Synthesen, aber unvegleichlich höheres Niveau der linguistischen Kompetenzen Nehrings.

Bogdan Walczak
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Instytut Filologii Polskiej
ul. Fredry 10
Collegium Maius
61-701 Poznań

© for this edition by CNS